

(Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 312K, vr. 10-28). Müellifin kırâat-i seb'a konusunda ki hocaları vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî ve İbn Gâzî'ye ulaşan isnadları ile bazı âlimlerin biyografilerine dair olup kıraatte senedin sıhhati ve icâzet konularında önemli bilgiler içerir (muhtevası için bk. Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye*, II, 30-31; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, s. 554-558). Muhammed Ernî'nin Zêlû, Rabat Muhammed el-Hâmis Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'nde eseri mezuniyet tezi olarak tahkik etmiştir (*Fihrisü Muḥammed b. 'Abdisselâm el-Fâsî fi'l-kırâ'âti'l-Kur'âniyye*, 1993). Müellif ayrıca bu eserini nazma çekmiş olup yazma nüshaları *Fehrese manzûme* ve *Manzûme fi't-terâcim* gibi adlarla bazan eserle birlikte, bazan ayrı olarak kütüphanelerde kayıtlıdır (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1051, vr. 229-245; nr. 1057, vr. 146-155; nr. 6778, 6799, vr. 114-118; Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 3443, vr. 300-312; bu manzume için ayrıca bk. Abdülhâdî Hamîtû, IV, 411-418). **10. Takyîd fi't-tecvîd** (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1149, vr. 69^b-74^b). **11. Ürcûze fî evcûhi'l-kırâ'ât** (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 7133). **12. İrşâdül-mesâlik ilâ Lâmiyyeti İbn Mâlik** (*Tenvîrül-havâlik min ercâ'i Lâmiyyeti İbn Mâlik, Şerḥu Lâmiyyeti'l-ef'âl*) (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1276; Dârülbeyzâ, Melik Abdülazîz Ktp., nr. 275, 300/2). İbn Abdüsselâm'ın kaynaklarda *Risâle fi mâ hâlefe fihî mu'allimü's-şıbyân kavâ'id-e'l-edâ ve şürûti't-tecvîd, Ṭabaqâtü'l-muḥri'in, Risâle fi'l-meddi't-ṭabî'i* adlı eserleri de zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdüsselâm el-Fâsî, *el-Kavlü'l-vecîz fi kam'i'z-zârî 'alâ hameleti Kitâbilâhî'l-'azîz* (nşr. Ebü'l-Heysen eş-Şehbâî - Ahmed b. Abdülkerîm Necîb), Kahire 1428/2007, neşredenlerin girişi, s. 5-21; Abdülkebir b. Meczûb el-Fâsî, *Tezkiretül-muḥsinin bi-vefeyâtü'l-a'yân ve havâdisi's-sinin (Mevsû'atü'l-âlemi'l-Mağrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2471; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 374; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 698; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târîhi'l-Mağrib*, Muhammedîye 1410/1980, II, 30-31; a.mlf., *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥṭûti'l-Mağribî*, Beyrut 1999, I, 19-20; II, 766, 909, 1010; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 232, 285, 292, 297; II, 568, 569, 848-850, 981, 983, 1114; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 206; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'an, maḥṭûtâtü'l-kırâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, II, 628-629; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *İlḥâfû'l-müṭâlif bi-vefeyâtü'l-âlemi'l-karni's-şâlis 'aşer ve'r-râbî'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 92; M. Abdullah İnân v.dğr., *Fehârisü'l-Hizânetü'l-Haseniyye*, Rabat 1421/2000, II, 815-816, 1023-1024; İlyâs b. Ahmed Hüseyin b. Süleyman el-Birmâvî, *İmṭâ'u'l-fuzalâ'*

bi-terâcimi'l-kurrâ' fî mâ ba'ede'l-karni's-şâmin el-hicrî, Medine 1428/2007, IV, 254-257; Y. S. Allûş - Abdullah er-Racrâcî, *Fihrisü'l-maḥṭûtâtü'l-'Arabîyyeti'l-maḥfûza fi'l-Hizânetü'l-âmme*, Rabat 1421/2001, I, 13, 15, 25, 338; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târîhu'l-kırâ'ât fi'l-meşriḳ ve'l-mağrib*, İskenderiye 1422/2001, s. 553-560, 563, 577; Abdülhâdî Hamîtû, *Ḳurâ'etü'l-İmâm Nâfi' 'inde'l-Meğâribe min rivâyeti Ebî Sa'îd Vers*, Rabat 1424/2003, II, 201; IV, 397-455; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1425/2004, II, 357-358; Fethî el-Ubeydî, *el-Cem' bi'l-kırâ'âti'l-mütevâtire*, Beyrut 1427/2006, s. 181, 222, 299-300; İbn Zeydân, *Mu'cemü' ṭabaqâti'l-mü'ellifîn 'alâ 'ahdi devleti'l-Aleviyyîn* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 319-321; Mustafa el-Büinânî, "el-Fâsî, Muhammed b. 'Abdisselâm", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Selâ 1425/2004, XIX, 6416; Fethî el-Ubeydî, "İbn 'Abdisselâm, Ebû 'Abdillâh Muḥammed", *Mv.AJ*, XXI, 79-82.

AHMET ÖZEL

İBN ÂDİL

(ابن عادل)

Ebü Hafs Sirâcüddin Ömer

b. Nüriddin Alî

b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkı

(VIII./XIV. yüzyıl)

***el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb* adlı tefsirin müellifi, Hanbelî âlimi.**

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Kaynakların çoğunda vefat tarihi zikredilmediği gibi çoğu müteahhir eserlerde kaydedilen tarihler de birbirinden farklıdır. Muhtemelen tefsirinin Süleymaniye Kütüphanesi nüshasını (Cârullah Efendi, nr. 55) gören Bağdatlı İsmâil Paşa onun eserini 879 Ramazanında (Ocak 1475) tamamladığını kaydeder, Kehhâle de bu bilgiyi ondan aktarır. Muhammed Tâhir Bencbîrî 880'de (*Neylû's-sâ'irîn*, s. 299; Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyi', sy. 17 [1417/1996], s. 16), Zirikî ise 880 yılından sonra vefat ettiğini söyler. Bu müellifler de söz konusu tefsirin bir nüshasında Tâhâ sûresinin sonunda bitiş tarihi olarak yazılan 15 Ramazan 880 (12 Ocak 1476) kaydına dayanmış olmalıdır (*Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hidiviyye*, I, 196; M. Râgîb et-Tabbâh, XX [1396/1976], s. 383).

Hanbelî tabakat müellifi İbn Humeyd en-Necdî, Hâfız Nûreddin el-Heysemî ile (ö. 807/1405) Takıyyüddin el-Fâsî'nin (ö. 832/1429) İbn Âdil'den rivayette bulduklarını kaydeder (*es-Süḥubü'l-vâbile*, II, 793); Heysemî'nin kendisi de Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebirî*nden bir bölümü İbn Âdil'den okuduğunu belirtir (*Mecma'u'z-zevâ'id*, I, 12). Ayrıca İbn Hacer el-Askalânî, Mâlikî kadısı Cemâleddin

Hâlid b. Yûsuf el-Bisâtî'nin (ö. 829/1426) İbn Âdil'den Arapça ve hesap öğrendiğini zikreder (*Ref'û'l-işr*, s. 475). Bu âlimlerin vefat tarihleri dikkate alındığında İbn Âdil'in VIII. (XIV.) yüzyılda (muhtemelen IX. [XV.] yüzyılın başlarına kadar) yaşadığı, vefat tarihi konusunda bazı çağdaş müelliflerin esas aldığı *el-Lübâb'a* ait nüshalardaki ferâğ kaydının gerçekte telif değil istinsah kaydı olduğu anlaşılmaktadır (ayrıca bk. Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyi', sy. 17 [1417/1996], s. 17-18). Nitekim *el-Lübâb'ın* Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshasındaki (Cârullah Efendi, nr. 55) 879 tarihi de müellif nüshasından yapılan istinsah tarihidir. Yine kitabın Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunan (Nurbânû Sultan, nr. 27) III. cildi 881 (1476), başka bir hatla yazılan I. cildi (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 59) 884 (1479), II. cildi ise (nr. 60) 886 tarihini taşımakta, bu tarihlerin telifle ilgili olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamakta, nüsha ve hatların farklılığı bu tarihlerin istinsahla ilişkili bulunduğunu göstermektedir. Esasen Takıyyüddin el-Fâsî, İbn Âdil'in Haccâr ile Vezîre'den hadis dinlediğini kaydeder (*Zeylû't-Takıyyid*, II, 248). Burada sözü edilen Vezîre bint Ömer ed-Dımaşkıyye (Sittülvüzerâ) 716'da (1316) (a.g.e., II, 396-397), İbnü's-Şihne es-Sâlihî diye tanınan muhaddis Ahmed b. Ebû Tâlib el-Haccâr da 733'te (1333) vefat ettiğine göre (Kettânî, I, 340-341) İbn Âdil'in VIII. (XIV.) yüzyıl âlimlerinden olduğu kesinlik kazanmaktadır.

İbn Âdil'in "Nu'mânî" nisbesi konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüş olup *el-Lübâb'ın* nâşirleri nisbenin Bağdat ile Vâsıt arasındaki Nu'mânîyye adlı beldeyle (*el-Lübâb*, neşredenin girişi, I, 21), M. Münir Abdülfettâh el-Hâyik, Maarretün-nu'mân şehriyle ilişkili olduğunu söylemiştir (*Tefsîrül-Lübâb*, I, 6-7). Ancak Irak'taki Nu'mânîyye'nin İbn Âdil'in yaşadığı Suriye'ye (Şam) uzak bulunması Maarretün-nu'mân'ın nisbe şeklinin de "Maarrî" olması dolayısıyla muhtemelen her iki görüş de yanlıştır. Söz konusu nisbenin, İbn Âdil'e ait Dımaşkı nisbesi de dikkate alındığında Şam bölgesinde Rahbe'ye yakın bir mevkide Fırat havzasındaki Nu'mân vadisiyle yahut ashaptan Nu'mân b. Beşîr ile ilişkilendirilmesi daha mâkul görünmektaysa de tefsirine ait bazı yazmalarda Nu'mânî nisbesinden sonra "menşeen", bazılarında "neseben" kaydı bulunması bu nisbenin de adı geçen yer veya sahâbî ile ilişkisi konusunda tereddüt uyandırmaktadır. Kaynaklarda İbn Âdil'den övgüyle söz edilmiş,

İbn Humeyd en-Necdî onun hakkında eşî ve benzeri bulunmayan tefsirin müellifi, Ali b. Evcelî, Ebû'l-Vefâ Muhammed b. Ömer el-Urzî'yi methettiği kasidesinde, "Tefsirde yetenekli ki İbn Âdil'le yarışır" (Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne*, V, 10), Muhibbî de Muhammed el-Kevâkibî'yi övdüğü kasidesinde, "İbn Âdil gibi ondan vazgeçmediler" ifadesini kullanmıştır (*Zeylû Nefhati'r-Reyhâne*, s. 347).

İbn Âdil'in günümüze ulaşan tek eseri *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*'dir. Eser özellikle kelimelerin anlamı, i'rabi, şiirlerden şahitler, kıraat vecihleri, âyetlerin tefsir ve delâletiyle ilgili müfessirlerin görüşleri; kelâm, fıkıh, öğüt vb. açılardan âyetlerin yorumu gibi birçok konuyu içeren bir ansiklopedi niteliğine sahiptir. Müellif daha çok Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-ğayb*'i ile Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-maşûn* adlı eserlerine dayanmış, Râzî'nin sözlerini özetlemiş, yalnız ona ait görüş, tercih vb. bir durum söz konusu olduğunda kendisine atıfta bulunmuş, Semîn'in eserini ise hemen hemen aynen iktibas etmiştir. Bu sebeple *el-Lübâb*'in *ed-Dürrü'l-maşûn*'u neredeyse tamamen ihtiva

ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca faydalandığı birçok tefsir arasında Kurtubî'nin *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'an*'ı ve Hâzin'in *Lübâbü't-te'vil*'i başta olmak üzere Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*, Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzil*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin *Ahkâmü'l-Kur'an*, İbn Atıyye'nin *el-Muğarrerü'l-veciz* adlı eserleri öncelikle anılabilir. İbn Âdil fıkıh konusunda çeşitli mezheplerin görüşlerini ve delillerini kısaca zikreder. Kendisi Hanbelî olmakla birlikte tefsirinde de temayülü pek hissedilmez (Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyi', sy. 17 [1417/1996], s. 35), hatta bazı araştırmacılar onun mezhep değiştirmiş olabileceğini ileri sürer (Abdullah b. Umeyr b. Abdullâh el-Husayn, s. 12). Tefsirinde önemli ölçüde dayandığı Fahreddin er-Râzî ise Şâfiî olup fıkıhla ilgili ahkâmı büyük ölçüde yine ondan nakletmekte, çoğu zaman kendi mezhebinin delillerini niçin zikretmediği bilinmemektedir (*el-Lübâb*, I, 53). Şâfiî âlimi Hatib eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münir* adlı tefsirinin kaynakları arasında yer alan *el-Lübâb*'a Şevkânî ve Âlûsî gibi âlimler tefsirlerinde, Hanbelî fakihü Buhtûî *Keşşâfü'l-kınâ'* adlı fıkıh kitabında az da

olsa atıflarda bulunmuştur. *el-Lübâb*'in tam ve eksik yazma nüshaları İslâm dünyasının çeşitli kütüphanelerinde bulunmaktadır (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 490-497). Türkiye kütüphanelerinde eserin birçok tam nüshası mevcuttur (meselâ Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr. 40, 8 cilt, Veliyyüddin Efendi, nr. 87-93, 7 cilt; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1-6, 254-259, 6 cilt, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 135-140, 6 cilt, Yûsuf Ağa, nr. 8, 7 cilt; Nuruosmaniye Ktp., nr. 157-163, 7 cilt).

el-Lübâb, Âdil Ahmed Abdülmecûd ve Ali Muhammed Muavvaz tarafından neşredilmiş olup (I-XX, Beyrut 1419/1998) Muhammed Sa'd Ramazan Hasan, Merzem sûresinin 59. âyetinden Kasas sûresinin ve Muhammed Mütevellî ed-Desûkî, Ankebût sûresinden Kamer sûresinin sonuna kadar hazırladıkları doktora tezleriyle bu neşre katılmışlardır. Söz konusu neşir, Sudan'da Ümmüdürmân İslâm Üniversitesi'nde yirmi beş kadar öğrencinin, eseri yüksek lisans tezi olarak neşre hazırladıkları sırada gerçekleştirilmiştir. Aynı gruptaki araştırmacılar Muhammed Münir Abdülfettâh el-Hâyik kendi tezini *Tefsirü'l-Lübâb min 'ulûmi'l-Kitâb: Sûretü'l-Bakara min 189 ilâ 224* adıyla yayımlamıştır (I-II, Câmîatü Ümmüdürmân el-İslâmiyye, 1419/1998). Mennâ' b. Muhammed el-Karanî, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde *Menhecü İbn 'Âdil fi tefsirihî ve tahkîkû sûreti'l-Fâtîha* (1415), İsmâil Abbas Hüseyin el-Kâ'bî, Müstansiriyye Üniversitesi'nde *ed-Dirâsâtü'l-luğaviyye fi tefsiri'l-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* (1423/2003), Abdullah b. Umeyr b. Abdullâh el-Husayn, Ümmülkurâ Üniversitesi'nde *İhtiyârâtü İbn 'Âdil en-naḥviyye fi kitâbihi'l-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb min evveli sûreti'l-Fâtîha ilâ nihâyeti sûreti'n-Nisâ'* (1430), Ümmüdülhasan Mevlânâ Şemsülhak, Ümmülkurâ Üniversitesi'nde *el-İstikâk 'inde İbn 'Âdil ed-Dımaşkî fi tefsirihi'l-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* (1433) adıyla doktora tezi hazırlamışlardır. Kaynaklarda İbn Âdil'in Mecdüddin İbn Teymiyye'ye ait *el-Muğarrer* üzerine bir hâşiye yazdığı da belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Beyrut 1419/1998, neşredilenler girişi, 20-23, 66, 70-72; Heysme'î, *Mecma' u'z-zevâ' id*, I, 12; Takyyüddin el-Fâsî, *Zeylû't-Takyid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, II, 248, 396-397; İbn Hacer el-Askalânî, *Ref' u'l-İşr 'an kuḍâti Mışr* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1418/1998, s. 475; *Keşfü'z-zunûn*, I, 438; II, 1543;

İbn Âdil'in *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* adlı tefsirinin I. cildinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 135)

Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne*, V, 10; a.m.f., *Zeylû Nefhati'r-Reyhâne*, s. 347; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-uâbile 'alâ qarâ'ihî'l-Hanâbile* (nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Beyrut 1416/1996, II, 793; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidviyye*, I, 196-197; Brockelmann, *GAL*, II, 138; *Suppl.*, II, 140; *He-diyyetü'l-ârifin*, I, 794; Abdülhay el-Kettânî, *Fih-risü'l-fehâris*, I, 340-341; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, s. 389; Salâh M. el-Hiyemî, *Fihrisü mahtûâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dimaşk 1405/1984, III, 385-391; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 58; Suûd b. Abdullah el-Fenîsân, *Âşârü'l-Hanâbile fi 'ulûmü'l-Kur'an*, İskenderiye 1409, s. 152-153; *el-Fihri-sü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'an, mahtûâtü't-tefsir ve 'ulûmih* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 490-497; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, II, 568; M. Münîr Abdülfettâh el-Hâyik, *Tefsirü'l-Lübâb min 'ulû-mi'l-Kitâb*, [baskı yeri yok] 1419/1998, Câmîatü Ümmüdürmân el-İslâmiyye, I-II, İSAM Ktp., nr. 88957-88958; M. Tâhir Bencbirî, *Neylû's-sâ'irin fi tabaqâti'l-müfessirîn*, Bencbir / Pakistan 1421/2000, s. 299-300; Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed et-Tarîkî, *Mu'cemü muşannefâti'l-Hanâbi-le*, Riyad 1422/2001, IV, 366-367; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *'Ulemâ'ü'l-Hanâbile*, Demmâm 1422, s. 348; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâdülî*, [baskı yeri ve tarihi yok] (haz. Ali Rıza Karabulut), II, 1021; Abdullâh b. Umeyr b. Abdullâh el-Husayn, *İhtiyârâtü İbn 'Âdil en-naḥviyye fi kitâbihi'l-Lübâb fi 'ulû-mi'l-Kitâb min evveli sûreti'l-Fâtiha ilâ nihâyeti sûreti'n-Nisâ'* (doktora tezi, 1430), Câmîatü Üm-mi'l-kurâ; M. Râgıb et-Tabbâh, "Terceme mef-kûde", *MMAdm.*, XX (1396/1976), s. 381-383; Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyî, "İbn 'Âdil ve tefsirühü'l-Lübâb fi 'ulûmü'l-Kitâb", *Mecelletü Câmîati'l-İlmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâ-miyye*, sy. 17, Riyad 1417/1996, s. 13-42; Ahmet Özel, "İbn 'Âdil", *Mv.AC*, XX, 65-69.

▲ AHMET ÖZEL

İBN AHÎ HİZÂM

(İbn Aḫî Hizâm)

Nâsirüddin Muhammed b. Ya'kûb
b. Ahî Hizâm el-Huttelî
(III./IX. yüzyıl)

İslâm dünyasında baytarlıkla ilgili ilk telif kitabın yazarı.

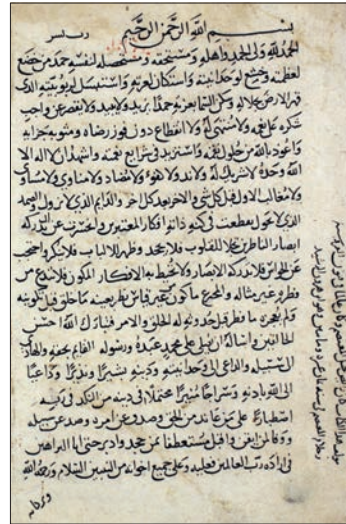
Hayatına dair bilgi yok denecek kadar azdır. Nisbesi, Ceyhun nehrinin kuzeyindeki Penc ve Vahş nehirlerinin arasında kalan Huttel şehriden gelmektedir. İbnü'n-Nedîm, İbn Ahî Hizâm'ın Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın teşvikiyle baytarlık konusunda bir kitap yazdığını belirtir (*el-Fihrist*, s. 377). Taberî ise 251 (865) yılına dair olayları anlatırken onun ismini, Enbâr bölgesindeki bir savaşta Hüseyin b. İsmâîl'in yanında 1000 kişilik birliğe komuta eden iki kumandanın biri olarak verir (*Târîh*, IX, 319-320). Kendisine nisbet olunan biniciliğe dair eserin

bir nüshasının sonunda (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3915, vr. 58^a) müstensih, İbn Ahî Hizâm'ın Mu'tazîd-Billâh'ın at yetiştiricisi olduğunu söyler. Bu bilgi doğru kabul edilirse onun Mütevekkil'den itibaren Abbâsî halifelerinin mîrâhuru (reîsü'l-istabl) olduğu sonucuna varılabilir.

Baytarlık ve binicilikle ilgili çalışmalarını günümüze kadar gelen İbn Ahî Hizâm'ın en önemli eseri *Kitâbü'l-Hayl ve'l-fürûsiyye ve'l-baytara*'dır (bazı nüshalarda *Kitâbü'l-Hayl ve'l-fürûsiyye*, *Kitâbü'l-Fürûsiyye ve'l-baytara min kıbeli't-ḥıb ve umürî's-saltana*, *Kitâbün Câmî fi'l-baytara* olarak geçmektedir). Otuz babdan oluşan eserde müellif öncelikle cihadın ve biniciliğin faziletini belirtmiş, ardından atların dişleri, cins atların nitelikleri, renkleri, organlarının isimleri, atın eğitim ve yetiştirilmesi, doğumunu ve doğum sonrası kusurlarını anlattıktan sonra atların hastalık ve tedavilerine geniş bir bölüm ayırmıştır. Son bölümde yılan, akrep gibi haşaratın atları sokmasıyla deve, siğir ve koyunlara ait hastalıkların tedavisinden bahsedilir, ayrıca katır ve merkep hakkında bilgi verilir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2898, 2899, 3607; Hafîd Efendi, nr. 257; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3174).

İbn Ahî Hizâm'a nisbet edilen, ancak *Kitâbü'l-Hayl*'dan ayrı birer eser olup olmadığı bilinmeyen *Kitâbü'l-Fürûsiyye ve şiyâti'l-hayl* ile *Kitâb fi Ma'rife-ti'r-remy bi'n-nüşşâb ve âleti'l-ḥarb ve envâ'i vücûhi'r-remy ve şurûtihi* ve *aḥvâlihi* adlı iki eserin nüshaları kütüphane kayıtlarında bulunmaktadır

İbn Ahî
Hizâm'ın
*Kitâbü'l-Hayl
ve'l-fürûsiyye
ve'l-baytara* adlı
eserinin
unvan sayfasıyla
ilk sayfası
(Beyazıt
Devlet Ktp.,
Veliyyüddin
Efendi,
nr. 3174)

(Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3513; Köprülü Ktp., nr. 36; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3915; TSMK, III. Ahmed, nr. 2515). Ahmed b. Muhammed b. Ebû Kutayre tarafından Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh Hizâr b. Meâd (ö. 386/996) adına kaleme alınan, ancak daha sonra Memlûkler zamanında İbn Ahî Hizâm'a nisbet edilen *Kitâbü'l-Fürûsiyye*'nin (bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Hayl ve şifâtühâ ve elvânühâ ve şiyâtühâ ve a'lâmühâ ve 'ilâcühâ*) mevcut bir nüshası IV. (X.) yüzyılda yazılmış olmalıdır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3705).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 319-320; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdeddî), s. 377; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 346-347; Brockelmann, *GAL*, I, 282; *Suppl.*, I, 432-433; Sezgin, *GAS*, III, 375; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 145; Kasım Kirbyk, "Baytarlık", *DîA*, V, 278-279; M. Züheyr el-Bâbâ – M. İsâ Sâlihiyye, "İbn Ahî Hizâm", *Mv.AC*, VI, 362-366.

▲ M. CÜNEYT KAYA

İBN ATIYYE el-AVFÎ

(İbn Eṭīyeh el-Awfi)

Ebü'l-Feth Şemsüddin (Fethüddin) Mu-
hammed b. Muhammed b. Ahî el-Avfî
el-İskenderî el-Mizzî
(ö. 906/1501)

Keşfü'l-beyân adlı ansiklopedik eserin müellifi, Mısırlı Şâfiî âlimi ve mutasavvıf.

10 Muharrem 818'de (22 Mart 1415) İskenderiye'de doğdu. Kendisinden bu tarihte veya muharrem başında doğduğuna dair rivayetler nakledilir. Atalarından Atıyye'ye nisbetle İbn Atıyye diye anılır. *el-Ḥucce-tü'r-râciha* adlı eserinde